

Prasmės paieškos ir priešinimasis stereotipams

Sergej Zair-Bek, Rusija

Įvairiose šalyse įgyvendinti KMUSR projektą sekasi nevienodai. Šiam procesui būdinga tam tikra specifika, kuri pirmiausia sietina su nevienodu mokytojų pasirengimu priimti ir diegti naujas idėjas. Man regis, kad daugelyje šalių projekto dalyviai susidūrėtai su didesnėmis, tai su mažesnėmis problemomis, kurios buvo sprendžiamos vienur sėkmingiau, kitur – ne taip sėkmingai.

Šiame straipsnyje žurnalo skaitytojus kviečiu aptarti vieną iš tokių problemų – KMUSR idėjų perkėlimą į įvairių šalių ugdymo teoriją ir praktiką.

Oponentai: kritikos objekto paieškos

Žinome, kad kiekviena naujovė sutinka savo kelyje ir besąlyginį pritarimą, ir santūrų palaikymą, ir įnirtingą pasipriešinimą. Konservatorių, kurie atmets KMUSR projekto idėjas ir principus, – ne taip jau mažai. Šių eilučių autoriui ir jo Rusijos kolegoms ne kartą teko girdėti tokias mintis:

- “Mūsų šitokios turtingos tradicijos: skaitykite Makarenką, Suchomlinskį, pedagogus novatorius, paimkite pagaliau L. Vygotskio darbus. Ten jau seniai viskas apie tai rašoma.” (Kitose šalyse galimų personalijų sąrašas bus kitoks.)
- “Tuos visokius jūsų “metodus” aš jau seniai taikau, tik kitaip juos vadinu.”
- “Viskas, žinoma, puiku, tik kaip parašyti pažymį, kaip patikrinti žinias?”
- “Aš irgi bandžiau, bet pas mus šitai nepavyks: yra programa, yra mokyklos reikalavimai, metodika.”

Taigi oponentų prieštaraivimus galima apibendrinti šiomis tezėmis: 1) gyvuoja turtingos ugdymo tradicijos; 2) naujų idėjų ir turimos patirties panašumas; 3) labai sunku arba tiesiog neįmanoma panaudoti naujas idėjas mokymo praktikoje. Kaip galėtote pastebėti, šios tezės prieštaraivja viena kitai. Bet, taikant įvairias jų kombinacijas, galima daryti didelį poveikį mokytojų sprendimui keisti dėstymo stilių, ypač jei taip kalba garbūs mokslininkai, didelį darbo stažą turintys mokytojai arba ugdymo įstaigų vadovai.

Vis dėlto, kaip rodo praktika, mokytojai, kurie vidiniams pokyčiams pribrendę, nepaisydami autoritetų, KMUSR idėjas ir vertybes priima kaip savas. Jie nori, kad mokiniai ne tik išmuktų medžiagą, bet ir mąstytų kategorijomis mokslo, kuris yra jų dėstomojo dalyko pamatas, kad mokiniai ir studentai būtų verti puoselėti kultūrinės savo šalies ir tautos tradicijas ir siektų suvokti bei perprasti kitų tautų kultūrą. To rezultatas – strategijos ir metodai, sudarantys kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant technologijos pagrindą, tampa ne tiesiog viena iš pedagoginių priemonių, bet ir veiksminga priemonė įgyvendinant šiuos uždavinius.

Stereotipas: naujos idėjos vaistas nuo visų ligų

Gyvuoja ir kitas kraštutinumas: yra mokytojų, kurie naująją ugdymo technologiją laiko panacėja. “Rytoj pat visko imuosi!” – kalba tokie su nepaprastu įkarščiu. Matydami tik kokio nors metodo paprastumą ir veiksmingumą, ima jį taikyti net ir tada, kai šitai prieštaraivja mokymo logikai. Vienas mokytojas išdidžiai pareiškė: “Aš taikau absoliučiai visus metodus, kartais net kelis per pamoką”. „O kam?” – paklausiau jo. “Ogi kad jie visi tokie įdomūs.” Tokiu atveju anksčiau ar vėliau pasiekiamas atvirkštinis poveikis: mokiniai pavargsta nuo pedagoginių mokytojo eksperimentų. Mokytojas, kuris dar neseniai išdidžiai pareiškė dirbąs tik naujoviškai, dabar

sudirgęs praneša, kad „toji jūsų ugdymo technologija“ neveiksminga, o mokiniai ėmė dar prasčiau mokytis. Jokių aiškinimų apie idėjos svarbą, mokymo tikslus, jų, o ne metodų viršenybę jis jau nebenori girdėti.

Vis dėlto šiuos sunkumus galima įveikti. Padėti pakeisti į gera padeda sėkminga mokytojo, taikančio naujus būdus praktikoje, patirtis. Štai į pirmą mokomąją KMUSR projekto seminarą vienoje Sankt Peterburgo mokykloje atėjo apie 40 proc. mokytojų (ir tai nuostabu). Lektoriai, vadovavę užsiėmimui, išgirdo pačių įvairiausių minčių ir vertinimų: nuo visiško pritarimo iki visiško atstūmimo. Mes siūlėme seminare dalyvavusiems mokytojams pamėginti keletą pamokų vesti naujoviškai. Po kiek laiko mokyklos direktorė vėl pakvietė lektorius į mokyklą: mokytojai nekantraudami laukė kito seminaro. Pamatėme, kad dalyvių padaugėjo: „Vaikai stato mus į keblią padėti vartodami visokius „tinklus“, lenteles. Jų sąsiuvinuose pasirodė visokiausių mums nepažįstamų schemų ir piešinių. Nutarėme sužinoti, kas tai yra ir kaip tai taikyti pamokose“, - sakė mokytojai, nesilankę pirmajame seminare. Pamatėme čia ir tuos, kurie anksčiau sakė, kad jiems visa tai netinka. Be abejo, tai dar nereiškė, kad mokytojai priėmė naujas idėjas kaip savas. Teigiama kitų patirtis, nauji ir kai kuriems mokytojams netikėti mokinių darbo bruožai pamokose lėmė, kad norinčių taikyti savo darbe naujus mokymo metodus atsirado daugiau.

Kita vertus, šalinti tarp seminarų kylančius sunkumus padeda ir kruopščiai dirbantys lektoriai. Konsultacijos, praktinė pagalba rengiantis pamokoms, pedagogų, taikančių KMUSR technologijos strategijas ir metodus, kvietimas prie apvaliojo stalo, - visa tai palaiko mokytojus, nusprendusius keisti mokymo klimatą, padėti mokiniams naujai pažvelgti į mokomąją dalyką ir į visą mokymą.

Idėjos grynumo poreikis kaip būdas sukurti stereotipą

Mąstantys mokytojai visuomet stengiasi įtraukti į mokymą ką nors sava. Kokių tik dalykų jie neatranda taikydami savo darbe KMUSR technologiją. Štai į lentelę „Žinau - Noriu sužinoti - Sužinojau“ (sudarė Donna Ogle) vienas mokytojas pasiūlė įtraukti „Klausimų mokytoju“ skiltį. Kartais panašių metodinių atradimų autoriai būna ir mokiniai. Taikydamas dviejų dalių dienoraščio metodą, vienas mokinys prie jau esančių skilčių - „Teksto citata“ (pagrindinės teksto citatos) ir „Mano samprotavimai“ (užrašai ir pastabos, susiję su išsirašytomis citatomis) - pasiūlė pridurti dar keletą: „Šaltinis“ (nuorodos į skaitomo teksto puslapį); „Mano klausimai“ (tai gali būti klausimai teksto autoriui, mokytojui ar kitiems mokiniams); „Teksto atsakymai“ (galimi autoriaus atsakymai į skaitytojo klausimus).

Naujos idėjos tik dar kartą įrodo, kad KMUSR - ne tik mokymo technologija su nusistovėjusiomis taisyklėmis, principais ir metodų rinkiniu, bet ir dinamiškai plėtojamas požiūris į mokymą. Kartais mokytojai klausia: „O ar, pakeitus technologijos metodus, nenukentės jos grynumas?“ Tai gana paplitęs stereotipas. Dar daugiau - yra ir tokių mokytojų, kurie, iš esmės kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant technologijai pritardami, stengiasi visaip pabrėžti, kad tik tai, kas parašyta jos autorių, yra teisinga. „Argi tai kritinio mąstymo ugdymo technologija?“ - šūkčioja jie, stebėdami pamoką, kurioje jaunas mokytojas dirba remdamasis pagrindiniu modeliu, bet žadinimo stadija tokia trumpa, kad tetrunka penkias minutes (beje, kai kurie mokytojai šios stadijos vaidmenį linkę pervertinti, skirdami jai kone pusę pamokos ir pasitelkdami joje visus įmanomus metodus: „tinklus“, lenteles, proto šturmą ir t. t.). „Kokia čia grožinio teksto skaitymo su pertraukėlėmis strategija, jei tebuvo trys pertraukėlės, o tekstas toks ilgas?“ - nepatenkinti kiti. Pavyzdžių galima rasti daug. Tokiems dėstytojams kūrybiškumo apraiškos - tai tik atsitraukimas nuo „veiksmingos schemos“.

Dėl to mes - KMUSR programos lektoriai - visad pabrėžiame, kad naujojo mokymo metodo esmė - ne griežtas vienos ar kitos metodikos laikymasis, o laisva mokytojų ir mokinių, kurie dirba remdamiesi pagrindiniu metodo modeliu:

“žadinimas – prasmės suvokimas – refleksija”, kūryba. Ar pasiekiau tikslus, kuriuos buvau išsikėlęs aš, mokytojas, ir mano mokiniai?” - štai šis klausimas yra refleksyvos analizės atramos taškas. Ir jeigu į jį galime atsakyti teigiamai, vadinasi, pasirinktoji mokymo strategija buvo veiksminga nepriklausomai nuo to, ar ji atitiko klasikinį kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant modelį.

“Išnagrinėti sąvokas ir prieiti prie vienos nuomonės”

Deja, dažnai susiduriame ir su kitu gana paplitusiu stereotipu. Vidurinėse ir ypač aukštosiose Rusijos mokyklose gajus įprotis kiekvieną mokymo būdą teoretizuoti, nesvarbu, ar tai būtų nauja mokymo technologija, ar tradicinė metodika. Neretai mokslininkai, didaktikai, mokykloje niekada nedirbę arba geriausiu atveju dirbę tolimesiais studentų praktikos laikais, pradeda neva mokslines diskusijas dėl kiekvieno pedagogikos termino, siekdami “jį galutinai apibrėžti ir prieiti prie bendro jo traktavimo”.

Prisimenu vieną atvejį. Aukštųjų mokyklų dėstytojams skirtame seminare KMUSR projekto lektoriai surengė diskusiją “Bendros paieškos”. (Šios strategijos smulkiai neaprašinėsiu, o tepaminėsiu, kad jos esmė – mokantis grožinės literatūros, mokslo populiarinimo arba tiesiog vadovėlio tekstą, aptarti su auditorija labiausiai ją jaudinantį klausimą. Šiuo atveju ne visada būna du vienas kitam prieštaraujantys požiūriai, o auditorija ne visuomet suskyla į dalis, kurios, remdamosi teksto citatomis arba savo išprotavimais, argumentuotai viena kitai įrodo savo teisumą. Priešingai, čia kiekvienas gali išsakyti savo nuomonę, o ją dėstant kyla naujų klausimų ir rakursų. Tokios diskusijos rezultatas – ne vienintelė ir “teisinga”, mokytojo primesta išvada, o savarankiška kiekvieno dalyvio nuomonė, prie kurios jis priėjo remdamasis įvairiais faktais iš to, kas perskaityta, išgirsta ar aptarta.) “Betgi tai ne diskusija”, - pareiškė viena mokslininkė, beveik mokslų daktarė. “Diskusija – visada ginčas, polemika, o čia jokios polemikos nėra, tiesiog paprastas pokalbis. Tai jūs ir vadinkite šį būdą tiesiog pokalbiu.” Ir toliau buvo šnekama apie tai, kokia iš tiesų turi būti diskusija, o koks – “tinkamas” pokalbis su mokiniais.

Šis epizodas – geras pseudomokslinio ginčo pavyzdys, kartu rodantis ir tai, dėl ko daug mokinių, mokytojų ar tiesiog nepedagoginių profesijų atstovų nemėgsta pedagogų. Ieškant “tikslaus” sąvokos traktavimo, išnyksta pati mokymo metodo esmė, kai kiekvienas mokinsys, kritiškai mąstydamas, suteikia savo patirčiai naują prasmę, kai kūrybiškai ieškoma įvairių požiūrių į gyvenimą sąlyčio taškų, siekiama suprasti kito nuomonę ir įrodyti savo teisumą. Nesamprotaujama čia nė apie pagrindinį modelį, susidedantį iš žadavimo, prasmės suvokimo ir apmąstymo. Viskas daroma siekiant rasti vienintelę teisingą pedagogikos sąvokų prasmę, o tiksliau – visos prasmės priėmiamos prie savosios, “teisingos” arba “pažangaus pedagogikos mokslo priimtą”.

Kaip tokio “teorinio požiūrio” į KMUSR projekto technologiją rezultatas jau pradeda rodytis straipsnių, metodinių žinytų, dalijamosios medžiagos mokomųjų seminarų dalyviams, kuriuose gausu mokslinių terminų: “asmenybiškai orientuotas mokymas”, “šiuolaikinė ugdymo paradigma”, “personifikacinė pedagogika” ir t. t. Ši medžiaga skirta mokytojams, kurie nori joje matyti “metodinę atramą” rengiantis pamokai. Gal tai būdinga tik nedidelei mokslininkų teoretikų grupei? Iš tikrųjų yra ne visai taip.

1997 m. amerikiečiai savanoriai Jamesas ir Carol Beersai pradėjo dirbti Rusijoje su būsimais KMUSR projekto lektoriais, suvažiavusiais iš įvairių šalies vietų. Štai kaip jie knygos “Idėjos be sienų” (*Ideas without Boundaries*) skyriuje “Rusai ištikimi teorijai, o amerikiečiai orientuojasi į praktiką, ir tai sukuria darbe sveiką įtampą” aprašo savo pirmojo bandymo dirbti drauge išpūdžius:

“Jau pirmajame seminare iškart tapo aišku, kad projekto dalyviai rusai nori išsamiau ir visapusiškiau suvokti teorinius jo pamatus. Tačiau KMUSR projekto

praktikoje įprasta iš pradžių pademonstruoti pagrindinę schemą ir ugdymo metodus bei metodikas, o jau paskui nagrinėti jų pedagoginius ir teorinius pamatus. Sis skirtumas sukūrė darbe sveiką įtampą: rusų kolegos nesuvokė, kodėl amerikiečiai savanoriai neskaito jiems paskaitų, o seminarams vadovavę amerikiečiai nesuprato, kodėl rusų mokytojai pirmenybę teikia teorijai" (P. 151).

Šiandien seminarų, kuriems vadovavo amerikiečiai savanoriai, klausytojai, jau patys tapę KMUSR projekto lektoriais, tą patį patiria dirbdami su aukštųjų mokyklų dėstytojais arba vidurinių mokyklų vadovais.

Kiek iš tiesų svarbu vienodai interpretuoti sąvokas, kurias taikome aprašydami kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant technologija paremtus darbus? Iš to, kas pasakyta, būtų naivu daryti išvadą, kad sąvokų aparatas neturi reikšmės. Teorinių pamatų paieškos ir aptarimas taip pat svarbu, nes tai leidžia KMUSR technologijai rutuliotis, įsiliesti į nacionalinę ugdymo sistemą. Tikriausiai reikia aiškiai suvokti pagrindinę žadinimo – prasmės suvokimo – apmąstymo schemą ir suprasti svarbiausių technologijos strategijų esmę. Kad ir ką kalbėtume, labai svarbūs du priešpriešiniai procesai: mokymo technikos bei technologijos supratimas ir suvokimas pagrindinių konceptualių idėjų, kurios yra mokymo metodikos pagrindas ir kaip tik iš kurių išsirutuliojo kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant technologija.

Tačiau svarbu ir kitkas. KMUSR technologijos sąvokų aparato formavimas – tai ne tik teorinių mokslininkų ieškojimų ir diskusijų, bet ir sėkmingos mokytojų ir mokinių praktikos rezultatas. Ir labai svarbu, kad tarp mokslininkų teoretikų ir pedagogų praktikų nekiltų neįveikiamų prieštaravimų. Turint tai galvoje, jau pribrendo reikalus sukurti tarptautinį aiškinamąjį KMUSR sąvokų žodyną. Jame, mano nuomone, nebūtina svarbiausias projekto sąvokas traktuoti vienodai: visiškai įmanoma ir interpretacijų įvairovė.

Nacionalinės ugdymo tradicijos ir užsienio naujovės: konfliktas ar bendradarbiavimas?

Dar kartą pacituokime minėtą amerikiečių KMUSR projekto savanorių Rusijoje knygą "Idėjos be sienų":

"Savanorius gerokai nustebino tas įkarštis, su kuriuo dalyviai pirmajame ir vėlesniuose seminaruose nagrinėjo teorijos klausimus. Netrukus paaiškėjo, kaip pagarbiai daugelis Rusijos mokytojų žvelgia į savo šalies ugdymo tradicijas. Jie didžiuojasi aukštais balais, kuriuos jų mokiniai gauna per valstybinius egzaminus. Tai kuo gi jų tradicijos prastos?... " (P. 151).

Iš tiesų kiekviena šalis didžiuojasi savo laimėjimais – ekonomikos, kultūros, švietimo. Rusijoje, kur antrojoje dešimtojo dešimtmečio pusėje žmonės skaudžiai nusivylė vykdomomis ekonomikos reformomis, ypač smarkiai pradėjo reikštis laikų, kai "viskas buvo gerai", nostalgija. Neatsitiktinai šiandien labai dažnos mintys, kad "tarybinis švietimas buvo geriausias pasaulyje, tarybiniai mokiniai labai daug skaitė ir užimdavo pirmąsias vietas tarptautinėse olimpiadose, o tarybinė pedagogika turėjo daug pažangių idėjų". Man regis, panašius jausmus patiria nemažai buvusios Sovietų Sąjungos šalių žmonių ir tam tikra dalis žmonių, gyvenančių Rytų Europos šalyse.

Šiuo požiūriu naujos idėjos, kurios ateina iš JAV ir Vakarų Europos, Rusijoje ir kitose KMUSR projekte dalyvaujančiose šalyse vertinamos gana atsargiai. Sąmoningai ar nesąmoningai pedagogai lygina jas su savo šalies patirtimi, ir nenuostabu, kad randa daug sąlyčio taškų. Mokomuosiuose KMUSR projekto seminaruose rusų lektoriai dažnai girdi, kad vienas ar kitas metodas yra ne kas kita kaip savųjų mokslininkų (pedagogų novatorių V. Šatalovo, Š. Amonašvili ir kt.; ugdomojo mokymo koncepcijos pradininkų V. Davydovo, D. Elkonino, L. Zankovo; probleminio mokymo teoretikų M. Machmutovo, A. Matiuškino ir kt.) mintys. Iš tiesų pedagoginės sistemos ir technologijos nėra uždaros ir negali įvairiose šalyse skirtis iš esmės. O tai

reiškia, kad kiekvienas naujas ugdymo būdas turi sankirtos taškų su nacionalinėmis tradicijomis. Galima ginčytis, kaip smarkiai susikerta, bet taip yra!

Drauge su tuo kartais kyla iliuzijų, jog tai, kad kai kurios naujos idėjos ir turima nacionalinė patirtis turi panašumų, tas naujasis idėjas daro "nenaujomis" ir neįdomiomis, o savoji patirtis su šiomis naujomis idėjomis supriešinama ir išaukštinama. "Kam mums tie dalykai, mes tai jau seniai žinome, dirbame ne prasčiau, galime ir patys užsienio mokytojus pamokyti", - toks požiūris – anaipol ne retenybė. Nors esama ir kitokios nuomonės: naujasis būdas nacionalinėje pedagogikoje jokių atitikmenų neturi, nes tai buvo šalis, kurioje ilgą laiką vyravo totalitarizmas, buvo skelbiama požiūrių vienovė ir komunizmo idėjos.

Žinoma, šie du požiūriai – kraštutinumai, priešingos pozicijos. Bet ar verta priešinti savo šalies pedagogų patirtį ir naujus ugdymo metodus, kurie tampa konkrečiu mokytojo ir mokinio darbo įrankiu. Argi geros idėjos tampa mažiau vertingos, o naujos strategijos – mažiau veiksmingos, jeigu jos turi ką nors bendra su jau sukaupta patirtimi?

Įtikėdami, kad turima patirtis arba, atvirkščiai, naujoji technologija yra nepalyginti vertesnė, mes patys save pasmerkiame atsilikimui, izoliacijai ir tiesiog nekompetentingumui. Įveikti šiuos stereotipus – vienas iš svarbiausių KMUSR projekto uždavinių, kurį sprendžiant sėkmės laidu gali tapti veiksminga įvairių šalių mokytojų patirtis, bendradarbiavimas ir dalijimasis mintimis.

...

Šio straipsnio pradžioje buvo rašoma, kad jame keliamos problemos, autoriaus požiūriu, daugiau ar mažiau būdingos visoms KMUSR projekte dalyvaujančioms šalims. Rusijoje projektas nuėjo jau gana ilgą kelią. Jo idėjos įkūnytos realioje šimtų mokytojų, aukštųjų mokyklų dėstytojų, bibliotekų darbuotojų, mokinių ir studentų praktikoje. 1997 metais projektas prasidėjo nuo to, kad iš penkių miestų į mokomąjį seminarą atvažiavo 30 žmonių. Šiandien mūsų daug. Bet problemų nemažėja. Įveikti stereotipus – ilgas darbas. Svarbiausia – nekurti naujų.

Literatūra

Klooster, David J., Steele, Jeanne L., & Bloem, Patricia L. (Eds.). (2000). *Ideas without boundaries* (p. 151). Newark, DE: IRA.